

Sinteze, contribuții științifice și documentare

SPRE SINTEZA STATALĂ ROMÂNEASCĂ SPAȚIUL DE LA EST DE CARPAȚI ÎN SEC. III—XIV

ȘT. ȘTEFĂNESCU

În mileniul I, mileniul etnogenezei popoarelor europene, populația romanizată de la nordul Dunării, care a imprimat caracterele etnice specifice poporului român, a continuat să se considere ca parte integrantă a *Romaniei* — cum se numea de către „barbari” imperiul romano-bizantin, devenit apoi bizantin. Față de „barbarii” stabiliți în vecinătatea sau pe teritoriul lor, romanicii nord-dunăreni considerau că ei înșiși alcătuiau o *Romanie*, o țară de romanitate.

Invaziile repetate ale populațiilor de stepă au sfărșimat unitatea *Romaniei* nord-dunărene ; au făcut ca ea să se desfacă, să se fragmenteze în mai multe *Romanii*, care păstrau, însă, conștiința unității etnice a întregului și a ordinei de care dispuseseră în Imperiul roman. Aceste *Romanii* populare sînt numite în izvoare cu un termen de origine celto-germană, preluat apoi de slavi și *Vlahii*, adică ținuturi locuite de *vlahi*, înțelegînd prin aceștia vorbitori de limbă latină. Daco-romanii ei înșiși nu s-au numit niciodată *vlahi*, ci și-au zis de la *romani* — români. La rîndu-i țara formată din contopirea Vlahiilor nord-dunărene nu s-a numit de ei Vlahia sau Valahia, ci *România*.

Încercăm în cele ce urmează, să reconstituim modul în care s-a structurat identitatea etnică și statală românească la est de Carpați.

Se cunoaște faptul că ținuturile de la est de Carpați n-au intrat în componența Daciei romane ; ele n-au cunoscut stăpînirea efectivă romană, au continuat să fie locuite de dacii liberi. Procesul de romanizare a dacilor, început înainte de războaiele daco-romane și de crearea, la începutul secolului al II-lea d. Chr., a Daciei romane, intensificat în această provincie în timpul stăpînirii romane, a cuprins în etape și cu intensitate diferită și ținuturile locuite de dacii liberi. Stau mărturie în această privință numeroase descoperiri arheologice și numismatice.

Influența romană, exprimată în conținutul culturii materiale, a continuat să se manifeste în lumea dacilor liberi și după ce Dacia romană a fost pierdută pentru Imperiu. Cînd, după anul 271 d. Hr., romanii și-au retras armata și administrația din Dacia Traiană, păstrînd totuși o zonă la nord de Dunăre și numeroase capete de pod, sinteza etnică și culturală daco-romană era în plin proces de cristalizare.

Componenta dacică din sinteza etno-culturală daco-romană s-a fortificat prin aportul venit din zonele foștilor daci liberi iar componenta ro-

mană a sporit și ea prin contactul permanent cu romanitatea dunăreană și pontică.

Cercetarea arheologică adaugă noi și noi dovezi că retragerea auto-rității administrative a Imperiului roman de la nord de Dunăre și apariția aici a primelor valuri ale populațiilor migratoare nu au afectat nici continuitatea de viață a populației daco-romane și nici adâncirea și desăvârșirea, în condițiile unor restructurări demografice, a procesului de romanizare, exprimat, în secolele IV—V d. Chr., la nord de Dunăre prin unitate etnică și culturală.

Legăturile intense cu Imperiul roman și apoi bizantin a populației romanizate, rămase în afara granițelor acestuia, procesul de creștinare în secolele IV—VI d. Chr. a daco-romanilor, ca expresie a apartenenței lor la lumea romană, avea să ducă la încheierea procesului de formare a poporului român în etapa secolelor VI—VIII d. Chr., după asimilarea primelor valuri de migratori slavi, așezați în secolul al VI-lea la nordul Dunării.

Stabiliți în masă compactă pe teritoriul Daciei, ca și al Peninsulei Balcanice în secolele VI—VII, slavii au determinat apariția la nordul și la sudul Dunării a două procese istorice diferite. În sudul Dunării, pe teritoriul Peninsulei Balcanice s-a produs procesul de slavizare a populației băștinașe, au fost adoptate formele de organizare socială slave, precum și limba slavă.

La sud de Dunăre, în Imperiul bizantin slavii au readus la viață orînduirea obștii mărci, aflată în starea unei puternice decăderi.

Spre deosebire de sudul Dunării, în fosta provincie Dacia, obștea marcă era, la venirea slavilor, principala formă de organizare socială a populației băștinașe. Din rîndurile acesteia începeau să se desprindă elemente cu funcții de conducere.

Numărul populației daco-romane și vitalitatea organizării ei sociale a făcut ca la nordul Dunării — spre deosebire de sudul Dunării — slavii să fie asimilați în urma unui proces lent, îndelungat. Ei au lăsat, în schimb, în lexicul limbii române un însemnat număr de cuvinte de origine slavă.

Din faptul că structura gramaticală a limbii române nu conține decît puține elemente slave și întrucît cuvintele de origine slavă nu participă la legile fonetice cele mai caracteristice ale limbii române se poate trage concluzia că în secolul al VII-lea, cînd contactul cu slavii a devenit mai activ, limba română era închegată.¹

S-a făcut observația că elementele slave intrate în limba română în primele timpuri ale contactului dintre slavi și români au un pronunțat caracter popular². La început slavii nu au putut exercita o influență puternică în ceea ce privește organizarea vieții sociale, economice, politice, culturale. În aceste domenii, cuvintele slave din limba română sînt de natură mai tîrzie. Ele au pătruns în momentul în care la nordul Dunării s-au constituit formațiunile statale românești, influențate în modul de organi-

¹ I. Coteanu, *Originile limbii române*, București, 1984, p. 55.

² Al. Rosetti, *Influența limbilor meridionale asupra limbii române (sec. VI—XII)*, București, 1954, p. 18.

zare de marile state slave, constituite în jurul teritoriului românesc și influențate, la rândul lor, de organizarea statală romano-bizantină³.

Slavii au jucat în ținuturile dunărene rolul pe care l-au jucat în Apusul Europei neamurile germanice⁴. Ei au fost, la nord de Dunăre, pe lângă daci și romani, cel de al treilea element etnic, care a contribuit la cristalizarea poporului român ca popor distinct de celelalte popoare romanice. Faptul că la data așezării lor în Dacia, slavii se aflau în faza de organizare a obștilor gentilice, ce se vor transforma cu vremea în obști sătęști, a determinat o particularitate în formarea poporului român față de aceea a popoarelor romanice apusene : cel de al treilea element din seria elementelor de formare a popoarelor romanice nu s-a manifestat în Dacia sub forma unui stat „barbar“, care înlocuiește și imită autoritatea Imperiului.

La sudul Dunării, unde a avut loc o așezare masivă de obști slave și unde, din secolul al VII-lea a existat o organizare statală a slavilor, s-a produs asimilarea în mare parte a autohtonilor romanici, pierderea limbii acestora, ceea ce a dus la despărțirea daco-românilor, de macedo-români și de românii apuseni, pe cînd în Dacia, dimpotrivă, lipsa statului, colonizarea pe zone a produs fenomenul invers, romanizarea slavilor și despărțirea slavilor meridionali de cei răsăriteni și apuseni. Spre sfîrșitul secolului al IX-lea, sub numele de *vlahi* (în bulgară și sîrbă), *vlachii* (în cehă), *volohii* (în rusă) sau *wlōchi* (în poloneză), românii încep să fie menționați în izvoare. Sînt atestate de asemenea pe întreg spațiul nord-dunărean formațiuni statale ce tindeau să se extindă teritorial și să-și consolideze organizarea împotriva direcțiilor de expansiune ale statelor vecine mai puternice.

La est de Carpați, sub pojghița stăpînirii pecenege sau cumane, românii au continuat să se organizeze, participînd uneori la expediții alături de aceste popoare de stepă sau, cînd criza se manifesta în rîndul stăpînitorilor nomazi, ei apăreau ca forțe politice distincte, ale căror acțiuni marcau opțiuni ce serveau mai bine interesele lor.

În cazul ținutului românesc de la est de Carpați, poziția lui în raporturile, mai întîi cu cnezatele de Kiev și de Halici, mai apoi cu regatul maghiar, marele ducat lituanian și regatul polon a reținut în mod deosebit atenția cercetătorilor. Izvoarele scrise în care se fac referiri la această problemă sînt, pentru secolele X—XII destul de puține și neclare ; de aici și interpretarea lor diferită. Dintre izvoarele rusești cel mai vechi este *Povestî vremeniĥ let* (Povestirea vremurilor trecute). În partea legendară a acestui letopiseț se spune că eroul eponim al Kievului, Ki, a ridicat la Dunăre o cetate numită Kiovița, el întorcîndu-se apoi la Kiev⁵. Tot în partea legendară, făcîndu-se referire la triburile slave ale *ulicilor și tiver-*

³ *Ibidem*.

⁴ C. C. Giurescu, *Formarea poporului român*, Craiova, 1973, p. 123.

⁵ *Povestî vremeniĥ let po Lavrentievskoi Letopisi*, ed. Lihacev, Moscova-Leningrad, 1950, p. 209.

ților se spune că ele locuiau la Nistru și se întindeau pînă la Dunăre⁶. După același text, mai tîrziu, Oleg a purtat război cu „tiverții și ulicii”⁷. Tiverții sînt de asemenea amintiți ca participanți în anul 907 în oastea lui Oleg contra Bizanțului, ca și în expediția din 944 condusă de Igor⁸. Sub anul 1116 este menționată trimiterea de către cneazul Vladimir Monomahul al Kievului a „posadnicilor” săi la Dunăre sub comanda lui Ivan Voitisici⁹.

În *Slovo o polcu Igoreve* (Cuvînt despre oastea (expediția) lui Igor) este menționată zăvorîrea porților Dunării împotriva ungurilor de către Iaroslav Osmomîsl și instalarea unor judecători halicieni pînă la malurile marelui fluviu¹⁰.

În *Cronica Ipatievskaia* sub anul 1159 se află știrea că Ivan Rostislavici, despărțindu-se de Iaroslav al Haliciului s-a dus și a stat cu Polovții (Cumanii) în orașele de la Dunăre, a prădat corăbiile și a luat marfă din ele, prădînd și pe pescarii halicieni¹¹.

Sub anul 1174 se amintește porunca cneazului Andrei Bogoliubski adresată fraților Rostislavici să părăsească „țara rusească”. El porunca unuia dintre ei, lui Ruric, să se ducă la Smolensk, la fratele său, iar altuia, David, să se ducă la Bîrlad, că nu-l mai poate tolera în „țara rusească” (A tî poidi v Berlad, a v Russkoi zemli ne veliu ti bîti)¹².

Dintre autorii bizantini fac oarecare referiri cu totul lipsite de precizie : Ciunnamos¹³, Nicetas Choniates¹⁴ și Acropolites¹⁵.

Din aceste știri ceea ce se poate spune în mod cert este că : 1. Trebuie făcută deosebire între existența unor triburi slave pe teritoriul Moldovei (tiverți și ulici) și apartenența teritoriului de la est de Carpați la o stăpînire politică rusească. 2. Au existat legături economice și politice între Moldova și ținuturile rusești ; probabil, în anumite perioade, cu caracter vremelnice, a existat și o hegemonie politică a cnezatelor de Kiev și Halici asupra unor părți din Moldova. În secolul al XII-lea și în prima jumătate a secolului al XIII-lea, pe teritoriul Moldovei, ca de altfel și pe cel al Țării Românești, a existat o dominație cumană incontestabilă, ceea ce nu îngăduie admitea unei stăpîniri haliciene în Moldova de durată și consolidată. 3. Materialele arheologice de factură veche rusească descoperite în Moldova dovedesc și ele în chip neîndoielnic legături comerciale cu ținuturile rusești, nu pot proba, însă, o dominație politică rusească.

⁶ „... mai înainte ei se așezaseră pe Nistru pînă la Mare” (*Povestî vremeniîh let*, p. 210).

⁷ *Povestî vremeniîh let*, p. 220—221.

⁸ *Ibidem*, p. 223—224, 233—234.

⁹ *Ibidem*, p. 404.

¹⁰ *Cîntec despre oastea lui Igor*, ediția a II-a revăzută. Traducere din vechea rusă cu introducere și comentarii de Mihai Beniuc, București, 1953, p. 38.

¹¹ *Polnoe Sobranie Russkih Letopisei*, vol. III, St. Petersburg, 1843, p. 83—84.

¹² *Ibidem*, p. 109.

¹³ *Fontes historiae daco-romanae*, III, p. 239.

¹⁴ *Ibidem*, p. 251.

¹⁵ *Ibidem*, p. 403.

Posibilitatea unor relații politice dintre Moldova și cnezatele rusești înainte de „întemeierea” statului de sine stătător moldovenesc a fost admisă și de unii reprezentanți de seamă ai istoriografiei românești¹⁶.

Cercetări recente, au ajuns la concluzia că nu se poate vorbi de o stăpânire efectivă a cnezatelor de Kiev și de Halici în Moldova; nu există în această privință nici o dovadă peremtorie; rămîne însă în afară de orice îndoială „implicarea principilor ruși în anumite evenimente din regiunile dunărene, a căror prosperitate economică le stîrnea interesul”.¹⁷ Încercările repetate ale cnezilor ruși de a se înstăpîni durabil, prin ocuparea unor puncte fortificate, în ținuturile de la Dunărea inferioară, în conjuncturile politice date, au fost sortite eșecului.¹⁸

Cu începutul secolului al XIII-lea din izvoarele istorice surprindem tendința stăruitoare a regilor maghiari de a-și extinde stăpînirea la est de Carpați. Înființarea episcopatului catolic al cumanilor (1227) cu scopul convertirii la catolicism a cumanilor și brodnichilor, nu era altceva decît un avantpost al expansiunii maghiare spre răsărit. În diplomele emantate de cancelaria regilor maghiari sau de cea papală pentru episcopia cumanilor, găsim uneori știri deosebit de prețioase privitoare la populația românească locală, care se afirma prin rezistența opusă încercărilor de a i se impune religia catolică. În diploma, cu data de 14 noiembrie 1234, prin care papa Grigore al IX-lea se adresa lui Bela, fiul și coregentul lui Andrei al II-lea, regele Ungariei, menționindu-se prezența românilor (blachi) în episcopatul catolic al cumanilor se făceau referiri la organizarea lor religioasă, destul de avansată, — cu episcopi —, la refuzul lor de a primi religia catolică; se atrăgea atenția asupra primejdiei pe care o constituia organizarea religioasă a românilor pentru credincioșii din regatul Ungariei, care începeau să îmbrățișeze ritul lor; se cerșea luarea de măsuri imediate pentru a sili pe români să treacă la catolicism. „Nu se cade ca tu să rabzi în regatul tău — îi scrie papa lui Bela — astfel de schismatici și să lași neîndeplinite făgăduielile atît de plăcute lui Dumnezeu”.¹⁹

Știut fiind că organizarea religioasă este de neconceput fără o prealabilă organizare politică, știrea din diploma amintită pledează pentru ideea existenței unei formațiuni statale românești pe teritoriul în care ființa episcopia catolică a cumanilor.

Invasia tătarilor, prin tulburările produse în faza de început a frânat dezvoltarea economică și politică a formațiunilor statale pe teritoriul Moldovei. Aceasta cu atît mai mult cu cît stăpînirea tătarilor la est de Carpați s-a exercitat mult mai puternic decît în sudul Carpaților și la sudul Dunării, unde tătarii s-au mulțumit de multe ori cu un tribut sporadic.

¹⁶ A. D. Xenopol, *Istoria românilor din Dacia Traiană*, Ediția a IV-a, vol. I, București, 1985, p. 427—428.

¹⁷ V. Spinei, *Moldova în secolele XI—XIV*, București, 1982, p. 59.

¹⁸ *Ibidem*. Problema a fost reluată recent de Ștefan Purici într-un important studiu *Cu privire la concepția istorică despre dominația Haliciului asupra teritoriului din nordul Moldovei* în „Revista de istorie a Moldovei”, 4, 1992, p. 3—12. Autorul adaugă noi considerații în sprijinul argumentării că teritoriul de la est de Carpați nu a fost înglobat în cnezatul Haliciului.

¹⁹ *Documente privind istoria României, C. Transilvania, veac XI, XII, și XIII*, București, 1951, p. 275—276.

În Moldova, tătarii au organizat anumite centre de administrație proprie, au exercitat o oarecare influență asupra vieții politice și economice a populației locale. În organizarea vămilor din Moldova, de exemplu, s-au păstrat pînă tîrziu, unele obiceiuri care își găsesc originea în vremea stăpînirii tătare ; în lexic chiar au intrat cuvinte de proveniență tătară.

Stîinjenite în dezvoltarea lor, formațiunile statale locale au continuat să existe și în vremea în care teritoriul de la est de Carpați era stăpînit de tătari. Mai mult chiar, pe lîngă alte cauze interne — ca dezvoltarea unor centre economice, cu rol însemnat în creșterea legăturilor dintre aceste formațiuni statale — lupta împotriva tătarilor a dus la grăbirea procesului de unificare statală, proces început înainte de năvălirea mongolă.

În izvoarele străine, formațiunile statale de la răsărit de Carpați continuau să fie desemnate prin numele de *Vlahii* și locuitorii *vlahi*. Plano Carpini relatează că în 1247 printre voievozii ruteni întîlniți în drum spre curtea Hanului tătar, a văzut și un voievod *valah*²⁰ ; din cronica lui Thomas Tuscus luăm cunoștință despre o luptă, în 1276—1277, între *vlahi* și, probabil, ruteni²¹.

În 1288 papa Nicolae al IV-lea dădea scrisori de călătorie călugărilor din Ordinul Predicatorilor care urmau să meargă în multe țări din răsărit, printre care și țara „Românilor“ (Vlacorum)²².

În primii ani ai secolului al XIV-lea pe teritoriul viitorului stat românesc de la est de Carpați se aflau mai multe *Vlahii* (țări românești), un rol însemnat avîndu-l cele din nord-vestul Moldovei — „țara Șepenițului“. (Terra Sepenicensis) între Ceremuș, Prut și Nistru, în triunghiul fortificat de cetățile Țetina, Hotin, Hmielov — ca și cele din regiunea Bîrladului și din cea a Vrancei.

Lărgirea schimburilor comerciale, favorizată de apariția tîrgurilor și orașelor, precum și de un intens comerț de tranzit, înlesnit de stăpînirea tătară, a contribuit la pregătirea premiselor economice, care să înlesnească efortul de unificare politică a teritoriului Moldovei. Portulanul lui Angelino Dulcerto, alcătuit în 1339 pentru nevoile marinarilor ce străbăteau Mediterana și Marea Neagră, notează de-a lungul drumului comercial ce trecea prin Moldova, legînd Liovul de Marea Neagră, mai multe tîrguri care luaseră naștere desigur înainte de data întocmirii hărții²³. Orașul Baia datează în mod cert din această vreme²⁴, de asemenea tîrgul Siret, pomenit în 1340, cînd au fost uciși aci de către „barbari“ — după cum relatează cronica franciscană — doi călugări minoriți²⁵. Este vorba de reacția populației locale — care a continuat în tot cursul secolului al XIV-lea — față de încercările de a fi convertită la catolicism.

²⁰ Gh. I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ed. Valeriu Răpeanu, București, 1980, p. 180—181.

²¹ *Ibidem*.

²² *Documente privind istoria României, C. Transilvania*, veac XIII, vol. II, București, 1952, p. 302.

²³ Marin Popescu-Spineni, *România în izvoare geografice și cartografice*, București, 1978, p. 107.

²⁴ E. Virtosu, *Din sigilografia Moldovei și a Țării Românești*, în „Documente privind istoria României“. Introducere, vol. II, București, 1956, p. 46 și urm.

²⁵ *Waddingus*, *Annales Minorum*, tom VII, ed. a II-a, p. 242.

Pe lângă aceste târguri și orașe mai erau și altele, ele constituindu-se spre sfârșitul secolului al XIV-lea într-o adevărată rețea de centre economice ce propulsau progresul societății.

Odată cu apariția unor târguri și orașe au luat naștere pe teritoriul de la est de Carpați fenomene economice constatate încă din secolul al XIII-lea la sud de Carpați, în Oltenia; s-au născut schimburi comerciale care, deși nu aveau o extensiune prea mare, erau în măsură să contribuie la consolidarea autonomiei ținuturilor care căpătau, datorită existenței iarmaroacelor, o bază economică, aptă să susțină inițiative politice. În târgurile de la est de Carpați veneau periodic țărani cu produsele muncii lor pentru a cumpăra în schimb ce le lipsea din gospodărie.

Solidaritatea între locuitorii aceleiași teritoriu, întemeiată și pe legăturile economice, a constituit baza acțiunilor duse de către căpeteniile locale împotriva încercărilor regalității maghiare de a-și extinde stăpânirea la răsărit de Carpați, ca și împotriva tătarilor*.

Dezvoltarea schimburilor economice, ca și pericolul extern — lupta împotriva tătarilor și a regatului maghiar — au determinat concentrarea formațiunilor statale de pe teritoriul de la est de Carpați în jurul unor dintre ele mai puternice.

Formarea statului românesc de la sud de Carpați a exercitat o influență puternică în grăbirea procesului de încheiere a unui stat asemănător și la est de Carpați. Știrile privitoare la mișcările „schismaticilor” din vecinătatea regatului maghiar, amintite în 1319 și în 1325²⁶ se referă și la realități istorice din Moldova. Un act emis de cancelaria papală la 4 octombrie 1332 atestă existența la est de Carpați a unor căpetenii locale, care preluaseră drepturile create de regii Ungariei pentru fosta episcopie a cumanilor. La acea dată „moșiile, bunurile și drepturile episcopiei Milcoviei” fuseseră cotoprite de „puternicii acelor părți” (a potentibus illarum partium)²⁷.

În 1325 o oaste românească, recrutată pe teritoriul Moldovei, probabil din voievodatul de nord, participa alături de oștile polone, rutene și lituaniene împotriva maregrafului de Brandenburg²⁸. Faptul în sine este edificator pentru forța pe care o reprezentau căpeteniile lor de la est de Carpați.

Prilejul pentru unificarea formațiunilor politice existente pe terito-

* Amintirea existenței la est de Carpați, în perioada premergătoare formării statului de sine stătător, a unor formațiuni teritoriale mai mari sau mai mici s-a păstrat pînă și în unele documente din secolul al XV-lea. Ele purtau numiri diferite ca „ocoale” (okrug), „cîmpuri”, „ținuturi” (volosti), „republici țărănești”, la Dimitrie Cantemir, prin care erau desemnate Vrancea, Cîmpulung și Tigheciu.

²⁶ *Documente privind istoria României, C. Transilvania, veacul XIV*, vol. II, București, 1953, p. 159.

²⁷ *Documenta Romaniae Historica, D. Relații între țările Române, vol. I (1222—1456)*, București, 1977, p. 45.

²⁸ I. Dlugosz, *Historia Polonica*, I, Leipzig, 1711, p. 989.

riul Moldovei a fost dat, ca și în cazul Țării Românești, de lupta pe care ele au trebuit s-o ducă împotriva primejdiei externe, în special împotriva tătarilor, luptă ce se va încadra în efortul mai larg al popoarelor est-europene, ce aveau să slăbească și să îndeparteze primejdia mongolă. Victoriile din anii 1325—1328, dobândite de Basarab împotriva tătarilor, în urma cărora el și-a întins stăpînirea pînă la Chilia, au stimulat și tendința de emancipare a căpeteniilor românești din Moldova. Curînd, însă, pe la 1355, tătarii, sub Uzbek, reușesc să pună stăpînire pe unele ținuturi din sudul Moldovei. Aici, ca și în regiunea Dobrogei de nord, în cursul luptelor care au lichidat autoritatea Hoardei de Aur (după 1352—1359), a apărut guvernarea unui „principe” local, Dimitrie, de origine tătară, dar care se asimilase în mediul stăpînitorilor locali. El a continuat să mențină cîtva timp legăturile cu unele căpetenii ale Hoardei. Loviturile primite de tătari din partea lui Olghierd, cneazul Lituaniei, au slăbit aceste legături. Teritoriul stăpînit de Dimitrie și-a păstrat pînă tîrziu, în secolul al XV-lea, tradiția autonomiei sale politice, născută înainte de stăpînirea tătară.

Cu deceniul V al secolului al XIV-lea, regele Ungariei Ludovic de Anjou, succesorul la tron al lui Carol Robert, a inițiat și condus acțiuni militare de mari proporții împotriva tătarilor. El a știut să antreneze în campaniile pe care le-a organizat și forțele politice de la marginea regatului maghiar.

În 1343 Basarab, domnul Țării Românești, prin fiul său Nicolae Alexandru, restabilește pacea cu Ungaria. În anul 1343 sau mai probabil în 1345, într-un moment în care tătarii intraseră în conflict cu negustorii italieni din Marea Neagră și erau angajați în război cu Polonia, Ludovic cel Mare a organizat împotriva lor o mare expediție. Conducerea operațiunilor militare propriu-zise a fost încredințată lui Andrei, fiul lui Lackfi, comite al secuilor, Brașovului, Bistriței și Maramureșului, ajutat, foarte probabil, de oști din Țara Românească. Victoria obținută de el în 1345 va fi întregită cu noi succese militare în anul următor 1346.

Pe măsură ce teritoriul Moldovei era eliberat de sub dominația tătară, regatul maghiar căuta să-și extindă stăpînirea la est de Carpați.

Pentru consolidarea stăpînirii maghiare în Moldova, Ludovic de Anjou a încercat, în 1347, să reînființeze episcopia catolică a Milcoviei. În 1351 el cerea și obținea consimțămîntul papei Clement al VI-lea pentru a ridica biserici și să scutească de dijmă pe „schismaticii”, pe „păgînii”, ca și pe alți locuitori din Ungaria sau din vecinătatea ei, care vor trece la catolicism ²⁹.

În 1352—1353, în urma victoriilor obținute de oștile regelui Ungariei cu sprijinul populației locale, s-a constituit pe versantul răsăritean al Carpaților, pe valea râului Moldova, o marcă militară de graniță cu centrul probabil la Baia (civitas Moldaviae), ce împingea marginea orientală

²⁹ E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria românilor*, I/2. București, 1887, p. 10.

a Transilvaniei dincolo de Carpați și din a cărei dezvoltare se va naște statul de sine stătător Moldova.

Ca o recunoaștere a aportului românilor maramureșeni la îndepărtarea pericolului tătar și cu asentimentul căpeteniilor locale în fruntea acestei mărci, menită să stăvilească atacurile tătare, a ajuns Dragoș din Bedeu, voievod român din Maramureș, care se distinsese în luptele împotriva tătarilor. Se întăreau, astfel, prin el, legăturile dintre Maramureș și nord-vestul Moldovei *. La acceptarea lui Dragoș ca „voievod al Moldovei” de către căpeteniile locale a condus, pe lângă apartenența lui la același neam cu băștinașii de la est de Carpați, interesul ce se manifesta aci de a continua lupta împotriva tătarilor în condițiile unui organism politic mai cuprinzător decât formațiunile statale de la sfîrșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea. Noua formațiune politică era și ea încă departe de a acoperi întreg teritoriul Moldovei.

Dependența lui Dragoș, văzut ca un simplu căpitan regal, și a urmașilor săi, Sas și Balc, de coroana maghiară, contravenind aspirațiilor locale de viață politică proprie, a provocat nemulțumiri în sinul stăpînitorilor locali și a determinat hotărîrea lor de a-i îndepărta pe urmașii lui Dragoș și de a înlătura suzeranitatea regelui Ungariei. Ca și în cazul luptelor împotriva tătarilor, la eforturile populației românești din Moldova s-a adăugat sprijinul unor căpetenii politice maramureșene, nemulțumite de politica regilor maghiari, care urmăreau să desființeze autonomiile provinciale și să le înlocuiască cu instituția comitatului, menită să dea mai multă unitate regatului. Exponentul rezistenței maramureșene a fost voievodul Bogdan, calificat de izvoarele maghiare ca „infidel” încă din 1343 ³⁰.

Folosindu-se de contradicțiile din sinul căpeteniilor românilor din Maramureș, regele Ungariei a reușit să-l înlocuiască pe Bogdan din calitatea de voievod al Maramureșului, el nu a putut însă desființa instituția voievodatului, care cu mici întreruperi a continuat să existe aci.

Înfrînt în încercarea de a pune capăt dependenței Maramureșului de regatul maghiar, Bogdan s-a alăturat mișcării din Moldova îndreptată împotriva politicii de expansiune maghiară la est de Carpați și a ajuns conducătorul forțelor locale de rezistență. Folosindu-se de faptul că regele Ungariei, Ludovic de Anjou, era angajat în războiul cu Veneția și manifesta o preocupare specială pentru problemele balcanice, ivite după moartea țarului sîrb Ștefan Dușan (1355), Bogdan a îndepărtat din scaunul Moldovei pe urmașul lui Dragoș, Balc, fiul lui Sas, marcînd, în 1359, un moment important în procesul emancipării statului românesc de la est de Carpați de sub suzeranitatea maghiară.

* Țara Maramureșului a avut în crearea statului românesc de la est de Carpați un rol similar celui jucat de Țara Făgărașului în „întemeierea” statului românesc de la sud de Carpați.

³⁰ Documente privind istoria României, C. Transilvania, veacul XIV, vol. IV, p. 157—158.

În același an — și faptul este semnificativ pentru sincronismul mișcării generale de afirmare politică românească — la sud de Carpați, voievodul Nicolae-Alexandru întărea caracterul de suveranitate a statului, înființând la Curtea de Argeș prima mitropolie a Țării Românești; el pune prin aceasta bazele organizării autocefale a bisericii, care a devenit un puternic sprijin al domniei, atât în politica internă, cât și în afirmarea poziției de independență a țării.

Coincidența de date în procesul de emancipare politică românească de la sud și est de Carpați e deosebit de importantă pentru a sublinia paralelismul în dezvoltarea istorică a celor două țări românești. Situate în vecinătatea regatului maghiar, ce căuta să le înglobeze în hotarele sale, statele românești s-au desprins treptat de sub suzeranitatea acestuia, pe măsură ce se consolidau din punct de vedere economic și creștea puterea căpeteniilor politice locale.

La mijlocul secolului al XIV-lea stadiul de dezvoltare al celor două state românești de la sud și est de Carpați era destul de avansat ca să permită desprinderea lor definitivă de regatul Ungariei și crearea unei ierarhii politice proprii.

În cazul Moldovei încercările lui Ludovic de Anjou de a readuce la ascultare pe „valahii rebeli ce s-au abătut de la calea fidelității” s-au frânt de rezistența acestora. Cronicarul maghiar Ioan de Tîrnave arăta că „regele Ludovic mai în fiecare an pornea război împotriva rivalilor și rebelilor și mai adeseori în contra moldovenilor”³¹. Mențiunea din unele documente emise de cancelaria regală după 1359 despre o „reșezare a țării noastre a Moldovei” (*restauratio terrae nostrae Moldovanae*)³² era o simplă formulă de cancelarie, care nu exprima realitatea, ci mai mult o dorință, o pretenție — nerealizată de altfel — a regilor maghiari. Neputînd să-l aducă la „ascultare” pe Bogdan, care „spre paguba majestății” sale³³ continua să domnească în Moldova, regele Ungariei s-a văzut nevoit să renunțe la planul de a supune Moldova Coroanei Sfîntului Ștefan, mulțumindu-se cu confiscarea averii lui Bogdan din Maramureș, pe care a dăruit-o voievodului Balç, cel alungat de Bogdan de pe teritoriul Moldovei. Diploma regală din 2 februarie 1365³⁴, care consemna acest fapt este revelatoare pentru recunoașterea de către Ludovic de Anjou a desprinderii Moldovei de sub suzeranitatea maghiară.

În vremea domniei lui Bogdan, care a durat pînă în 1365 sau, după unele supoziții, pînă în 1367, noul stat românesc și-a întins hotarele prin înglobarea în cadrul lui și a altor formațiuni statale, existente pe teritoriul de la est de Carpați.

³¹ *Scriptores rerum Hungaricarum*, ed. I. G. Schwandtner, vol. I, Viena, 1746, p. 193.

³² *Documenta Romaniae Historica*, D. I, p. 75—78.

³³ *Ibidem*, p. 80—83.

³⁴ *Documenta Romaniae Historica*, D. I, p. 80—83.

De pe valea Moldovei, avînd capitala la Baia, statul s-a întins, înglobînd treptat și alte formațiuni, alte țări sau „Vlahii”, cum a fost probabil în vremea lui Lațcu voievodatul de nord, Vlahia de nord cu centru la Siret, acest din urmă oraș întărindu-și funcția de nouă capitală a țării*.

Bogdan voievod, cel ce întinsese hotarele țării Moldovei și-i definise identitatea politică, fixîndu-i, totodată, țelurile de viitor a fost înmormîntat în ctitora sa, biserica Sf. Nicolae din Rădăuți. Pe mormîntul lui, marele Ștefan avea să pună spre veșnică amintire a faptei străbunului său, o lespeze frumos sculptată cu însemnarea : „Din mila lui Dumnezeu, Io Ștefan voievod, domn al Țării Moldovei, fiul lui Bogdan voievod, a împodobit acest mormînt străbunicului său Bogdan voievod cel Bătrîn, în anul 6988 (1480) luna ianuarie 27“.

Pe măsura consolidării statului, al cărui însemn heraldic s-a impus capul de bou, simbol al puterii, al forței noului organism politic și în urma instaurării ordinii statale, a sporirii gradului de siguranță a locuitorilor a crescut tendința populației, concentrată îndeosebi în preajma Carpaților, de a coborî spre locurile mai slab populate, angajînd împreună cu elementele locale lupte de îndepărtare a infiltrațiilor de stăpînire maghiară în partea de sud-vest a țării și a pericolului tătar, concentrat, odată cu secolul al XIV-lea, în partea de sud-est a țării, la nordul gurilor Dunării.

Spre sfîrșitul secolului al XIV-lea, în urma înglobării în hotarele sale și a „Țării de Jos”, statul românesc de la est de Carpați atinsese în întinderea lui țarmul Mării Negre, incluzînd și Cetatea Albă. Roman voievod se intitula în 1392 : „Marele, singur stăpînitor, din mila lui Dumnezeu domn, Io Roman voievod, stăpînind Țara Moldovei de la munte pînă la Mare“³⁵.

Creșterea în întindere și întărirea statului și-a găsit suportul material în dezvoltarea economică a țării, ilustrată de înmulțirea și de creșterea importanței centrelor orașenești. Incorporarea zonei prin care trecea drumul comercial, ce venea din Polonia și lega prin afaceri de negoț orașele hanseatice cu cele cerealiere de la Marea Neagră, cu Moncastro-Akkerman (Cetatea Albă) și Caffa, contribuind prin veniturile pe care le aducea, la prosperitatea teritoriului de la est de Carpați, a grăbit, la rîndu-i, efortul de stabilire a unei ordini politice, mai întii pe valea Siretului, mai apoi și pe văile Prutului și Nistrului, în stare să asigure liberă circulație a negustorilor, fie ei indigeni sau străini.

La sfîrșitul secolului al XIV-lea izvoarele documentare consemnează la est de Carpați o adevărată rețea de orașe. Sînt amintite ca aglomerații urbane : Chilia, Cetatea Albă, Iași, Roman, Neamț (Tg. Neamț), Piatra Neamț, Suceava, Siret, Baia, Hotin. Dezvoltarea orașelor s-a repercutat binefăcător asupra vieții satelor, antrenate și ele în economia marfă-bani. Raportînd numărul orașelor atestate documentar la întreg teritoriul Moldovei, înțelegem că viața economică a țării la sfîrșitul secolului al XIV-lea era destul de dezvoltată, aptă să asigure independența noului stat.

* Unirea între voievodatul din nord și cel de pe valea Moldovei pare să se fi făcut în urma unei alianțe matrimoniale.

³⁵ *Documenta Romaniae Historica, A. Moldova, vol. I (1384—1448)*, București, 1975, p. 3.

Înscrierea Țării Românești a Moldovei, a Moldovlahiei, în vremea lui Bogdan I în geografia politică a vremii, ca și dezvoltarea și consolidarea structurilor ei statale sub domnitorii din dinastia căreia el i-a pus bazele, au determinat pe urmași să-i atribuie lui Bogdan I „întemeierea” statului moldovenesc, după cum lui Basarab I i s-a atribuit „întemeierea” statului românesc de la sud de Carpați.

Împrejurări istorice, cu factori comuni, dar și specifici pentru diferite părți ale spațiului românesc, au împiedicat reconstituirea statală în evul mediu, pe teritoriul fostei Dacii, sub forma unui stat al tuturor românilor, așa cum poziția geografică și tradiția istorică o indicau.

Unitatea etnică românească va sluji însă permanent ca important suport în încercările unora dintre marii conducători de stat de refacere a Daciei sub formă românească.